

Dr. Metod Mikuž

Pomembnost terenskega dela ekip Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani in pisanja takoimenovanih občinskih kronik

Namen, sestavka je dvojen. Prvič podati na določenem dogodku iz zgodovine NOB ob primerjavi originalnih dokumentov s poročilom terenske ekipe pomembnost in nujno potrebnost dela terenskih ekip (zasliševanje preživelih borcev, izjave domačinov, rekonstrukcija dogodka na terenu itd.) in drugič, napisati spričo ugotovitev v prvem delu sestavka nekaj pripomb o prav tako neobhodno potrebnem pisanju kronik. Žive priče namreč utegnejo ugasniti in bo tako odšlo v pozabo marsikaj, kar bi utegnilo brez dvoma v znatni meri osvetliti nekatere dogodke ali celo večja obdobja iz zgodovine NOB. Da je šlo zaradi premajhnega zanimanja za najnovejšo zgodovino v buržoaznem družbenem redu že marsikaj v izgubo, je popolnoma jasno in do neke mere tudi razumljivo. Buržoazija se namreč boji svoje lastne najbližje preteklosti. Ljudske množice pa se nimajo bati ničesar in prav zato je pri nas, v socialistični domovini tudi zgodovini za najmodernejše razdobje priznan atribut prave, to je znanstvene zgodovine, ki more tudi o najnovejših razdobjih podajati enako kritične in znanstveno utemeljene analize kot, recimo, za srednji vek. Pomembnost in namen napredne zgodovinske znanosti namreč ni v nekih pozitivističnih in okostenelih ugotovitvah, da se je to ali ono v resnici samo zgodilo, temveč tudi temeljit odgovor na vprašanje zakaj se je to zgodilo. Za rešitev tega vprašanja pa je predhodno potrebna točna analiza vseh tistih gibalnih sil, ki izvirajo iz splošno znane antagonije med progresivnimi in reakcionarnimi silami v vsakem zgodovinskem procesu. Le tako analizirana zgodovina ima svoj pomen za našo socialistično sedanost in njeno razumevanje ter nudi dosti solidne možnosti celo za sklepanje o nečem bodočem.

Možnost, upravičenost in potrebnost pisanja zgodovine najnovejših razdobj je torej pri nas dejstvo, ki seveda popolnoma ne izključuje splošno priznane resnice, da je za dokončno objektivno oceno določenega razdobja potrebna le neka časovna razdalja. Ali pa se bo recimo dejstvo, da so bili Italijani konec marca 1943 tepeni pri Jelenovem žlebu, čez sto let kaj spremenilo? To ne, in zgodovinar bo čez sto let ravno tako pisal o takratnem italijanskem porazu in prav tako bo moral priznati, da so zmago dosegle slovenske brigade. Prav to pa je bistvo tega zgodovinskega dogodka, kateremu bo verjetno zgodovinar čez sto let dodajal še nekaj nebitvenih podrobnosti, ki jih danes še ne dodajamo. Kot danes pa bo moral tudi zgodovinar čez sto let paziti, da bo to, kar bo pisal, resnica.

Če se torej buržoazija boji svoje najnovejše zgodovine zato, ker noče v njej videti napak, ki jih je zagrešila v svoji nenehni borbi z ljudskimi množicami, se te nimajo bati ničesar. Tudi če so v svoji borbi z buržoazijo delale napake, kajti brez teh ni živega človeka. Dokazano pa je, da morejo ljudske množice in

njihova vodilna sila te napake odpraviti, buržoazija pa nikdar. In ni brez pomena znana buržoazna definicija zgodovine, da ta namreč uči, a uči samo to, da se iz nje ni nihče še ničesar naučil.

I.

Odločil sem se dokazati pomembnost dela ekip Muzeja narodne osvoboditve ob primerjavi originalnih dokumentov s poročilom dveh članic muzejske ekipe o veliki nesreči, ki je 25. marca 1944 zadela 9. brigado NOV in POS. Od originalnih dokumentov sem upošteval izredno poročilo štaba 18. divizije Glavnemu štabu o sovražnem napadu na enote 9. brigade v Makošah od 29. marca 1944 (fasc. 189 v arhivu Muzeja narodne osvoboditve), poročilo Glavnega štaba od 12. aprila 1944 o izrečni kazni štabu 9. brigade in štabu 3. bataljona (fasc. 15 prav tam) ter poročilo Glavnega štaba Vrhovnemu štabu NOV in POJ od 19. aprila 1944, ki se tudi dotika tragedije v Makošah (fasc. 16 a prav tam). Poročilo o delu terenske ekipe na tem dogodku pa sta mi odstopili tovarišici Preatonijeva in Golouhova in se jima na tem mestu lepo zahvaljujem za prijaznost.

Vsebina zgoraj omenjenih originalnih dokumentov o sovražnem napadu na Makoše je v glavnem tale: 9. brigada se je zaradi napadov na komunikacije Kočevje—Ljubljana zadrževala na področju Kočevje—Ribnica. Ker je bil njen 4. bataljon že dalj časa v Polomu in Vrbovcu, 3. bataljon pa v Makošah, je bila ukazana njuna zamenjava (3. bataljon v Polom in Vrhovec, 4. v Makoše), ki naj bi se izvedla tako, da bi prišel 4. bataljon v Makoše prej kot bi iz Makoš odšel 3. bataljon. Tako sta bila usodnega jutra 25. marca 1944 zbrana v Makošah oba bataljona.

Za zavarovanje je bila poslana bojna patrulja proti Ribnici, proti Stari cerkvi in Kočevju, postavljena so bila tri stražarska mesta in dve izvidnici, ena na koti 479, druga severovzhodno od Makoš in obe oddaljeni od vasi za 500 metrov.

Zjutraj 25. marca sta odšli dve sovražni koloni, vsaka po okrog 350 mož proti Makošam, ena iz Kočevja, druga iz Ribnice. Kolona iz Kočevja je prodirala proti Stari cerkvi in od tod na Koblerski hrib — 825—955 (Črni vrh)—723. Tu se je kolona razvila v strelce in prodirala proti Makošam. Kolona iz Ribnice pa je prodirala do Lipovca, kjer je postavila z delom svojih sil zasedo ob poti Lipovec—Makoše, z ostalimi silami pa je prodirala mimo kote 482 in severno od Otavic do severozahodnih obronkov gozda nad Makošami.

Na to kolono je zadela partizanska bojna patrulja, ki je bila poslana proti Ribnici na senošetih pred Otavicami, a kolona se ni hotela spustiti v borbo in je nadaljevala že omenjeno pot. Čim se je v Makoše zaslislalo to kratkotrajno streljanje, je 4. bataljon poslal takoj močno zasedo na koto 482, a to je sovražna kolona že obšla. Obema kolonama, kočevski in ribniški, se je posrečilo priti neopaženo do partizanske izvidnice severozahodno od Makoš, brez strela ujeti vse tri partizane, se neopaženo približati vasi, jo urno obkoliti od treh strani in jo ob pol devetih zjutraj napasti.

Kljub trem stražarskim mestom je bilo presenečenje popolno. Vsi originalni dokumenti se ujemajo v tem, da je sovražni napad trajal le 15 minut, da sta oba bataljona dajala le slab, neorganiziran odpor in da so se partizani prebijali iz vasi le posamič ali v manjših skupinah. Ko je sovražnik opravil,

kar je hotel, sta se obe koloni umaknili proti Kočevju. Akcijo je spremljal tudi topniški ogenj iz Stare cerkve.

Izgube: 3. bataljon: 6 mrtvih, 20 ranjenih in 46 ujetih;

4. bataljon: 3 mrtvi, 4 ranjeni in 17 ujetih.

Če na kratko ponovimo, dobimo, da sta dve sovražni koloni popolnoma presenetili 3. in 4. bataljon 9. brigade v Makošah, prizadejali obema hude izgube in se nato umaknili. Oba bataljona nista nudila organiziranega odpora in preboj je bil izvršen v velikem neredu. Več partizanov se je skušalo tudi skriti v majhni vasi in zato je bilo tudi tako veliko število ujetih (63!).

Kaj so vedele k temu povedati priče 27. julija 1957, torej po dobrih 13 letih, dvema tovarišicama iz muzejske ekipe?

P r v a p r i č a : Nekdanji borec, bolničar 3. bataljona 9. brigade (zelo dragocena priča in očividec napada) je sicer zamenjal — po 13. letih — 4. bataljon z drugim, o katerem pravi, da je ta bataljon 24. marca mobiliziral v Otavicah in tako tudi človeka, ki je zbežal iz bataljona in povedal Nemcem v Kočevju, da je bil v Makošah 4. bataljon. Po izjavi te priče naj bi bil v Makošah ob času napada samo tretji bataljon (oziroma po njenem 2. bataljon, o katerem trdi, da se je »ta umaknil pred prihodom 3. bataljona, ko je izvedel o dezertaciji«). Tega v originalnih dokumentih ni in ker tovarišicam ti niso bili poznani, nista seveda mogli poizvedovati v tej smeri, iz česar sledi za nas zelo važen zaključek, da mora ekipa brezpogojno in natančno poznati vse dokumente, ki govorijo o dogodkih na terenu, na katerem se ekipa mudi. (Tovarišici nista utegnili pregledati vseh dokumentov, ker je bil članom ekip, zaradi drugega nujnega dela v muzeju, odmerjen za terensko delo le kratek čas.) Res je bilo to, da sta bili v Makošah dve četi 4. bataljona (ena je bila na Polomu) in ves 3. bataljon.

Priča pripoveduje dalje, da se je stražar pri križu pod vasjo sezul in zadremal, nakar so ga Nemci zaklali, in pravi: »Nemci so obkolili vas razen ozkega prehoda proti Lipovcu. Napadli so z mitraljezi in bombami ter hkrati tolkli tudi z artilerijo iz Stare cerkve. Borci so bili nepripravljeni, zlasti ker se patrole niso vrnile, stražarjem pa ni več uspelo oglasiti se.« Dalje pravi, da je imel bataljon pred napadom 80 borcev, od katerih se je rešilo le 16. Ujet je bil skoraj ves štab bataljona in tudi priča sama.

Priča torej v glavnem prav lepo dopolnjuje originalne dokumente, vsekakor pa je bil njen spomin premalo izkoriščen, zakaj, sem poudaril že spredaj. Ima pa to poprej nepripravljeno zasliševanje za nas nekaj posebnega pozitivnega: dokazuje namreč, česa vsega se naši borci še spominjajo. Takih podrobnosti, ki jih bi človek ne pričakoval in prepričan sem, da bi se moglo iz te priče ob dobrem poznanju arhivskega gradiva »iztisljati« kar se le da točno podoba tedanjega napada na Makoše. Tako ima tudi to zasliševanje od 27. julija svoj pozitiven pomen. Ne bi bilo potrebno sedaj skoraj drugega, kot temu borcu izpisati natančen potek dogodkov v Makošah po dokumentih in mu ga poslati s prošnjo, naj ga dopolni iz svojega spomina. Predvsem pa naj priča dopolni svoje spomine, kako je bilo v nemškem ujetništvu, o ravnanju Nemcev z »banditi« itd.

Še več bi lahko tovarišici izvedeli iz druge priče. Vsekakor pa je treba pohvaliti njuno iznajdljivost, kako sta do te priče prišli. Ta druga priča je bila namreč ob usodnem času dežurni v 3. bataljonu. Kot pripoveduje ta, so bila stražarska mesta postavljena pri križu pod vasjo, nad staro Starčevo hišo (sedaj št. 3), nad Gornikovo hišo in proti Ložinam. Torej štiri in ne tri

stražarska mesta, kot je to rečeno v originalnih dokumentih. Prav ta ugotovitev sproži važno vprašanje: komu je sedaj verjeti? Absolutno priči in ne originalnemu dokumentu! Premislimo tole: priča je bila dežurni bataljona, originalni dokument pa je le poročilo štaba 18. divizije Glavnemu štabu — torej ne poročilo štabov bataljonov brigadi, ki je nastalo vsekakor po poročilu štaba 9. brigade, katero pa mi zaenkrat še ni znano in ne vem, ali je sploh ohranjeno. Tako je to originalno poročilo le drugoten vir, medtem ko je izpoved priče primarni vir, kateremu je verjeti. Komu se bo zdelo vse to le prazno dlakocepstvo (tri ali štiri stražarska mesta), pa ni. Ne gre za število stražarskih mest, temveč za važno vprašanje, kdaj bomo priči verjeli bolj kot originalni listini in še za veliko važnejše vprašanje, kdaj in pod katerimi pogoji more še danes živa priča popraviti sicer uradno poročilo, kadar gre za veliko večje stvari kot za tri ali štiri stražarska mesta. Takih problemov pa v zgodovini NOB ni tako malo in mora zgodovinar presneto paziti, kdaj ne bo absolutno prisegal na pisani dokument, ampak bo bolj verjel priči.

Priča pravi dalje, da so Nemci in domobranci zadavili stražarja nad Starčevo hišo, stražarja pri križu pa zaklali. Ko se je napad začel, je bil ta dežurni bataljona v hiši številka 6. Ob prvem mitraljezkem rafalu je mislil, da partizani preizkušajo mitraljeze (kar se je večkrat dogajalo), pri drugem rafalu pa se je odkrušil del hišnega vogala. Nastal je splošen preplah, vse je hitelo proti vratom, ki so bila že pod mitraljezkim ognjem. Zato je priča razbila okno na nasprotni strani in se začela prebijati z nekaj borci proti Lipovcu in od tod v Blata, kjer je bil štab 10. brigade. Ta je takoj poslal četo s temi partizani nazaj v Makoše. V Makošah je bilo vse razdejano. Osem padlih partizanov so pokopali pod vasjo na mestu, kjer je na karti označena hiša. Iz Makoš so šli čez Črni vrh na Polom, kjer se je sešlo 16 preživelih borcev 3. bataljona, med katerimi je bila tudi patrolja, ki je bila poslana proti Kočevju.

Kot je bilo že rečeno, bi se mogla od teh dveh prič izvedeti o dogodkih v Makošah še marsikatera zanimiva podrobnost. Vendar že obe gornji izjavi očitvidcev zadostujeta namenu naše razprave, ker dosti zgovorno dokazujeta pomembnost in potrebnost dela terenskih ekip. Kajti: 1. očitvidcem so se nekateri veliki dogodki vtisnili tako globoko v spomin, da jih ne bodo nikdar pozabili. Spominjajo se celo takih podrobnosti, ki bi jih človek ne pričakoval. 2. Če imamo o dogodku ohranjen originalni dokument, nam morejo izpovedi očitvidcev ta dokument spopolniti z vrsto dragocenih podrobnosti ali pa ga celo bistveno spremeniti. 3. Nujno pa je potrebno, da ekipa pred odhodom na teren ne samo približno, temveč dosti natančno pozna vsaj vse glavne dogodke na terenu po originalnih dokumentih. Izkušnje, ki si jih človek pridobiva pri obravnavanju dogodkov iz NOB s starimi borci, jasno dokazujejo dvoje: da se v glavnem nekateri borci spominjajo ali zelo malo, ali pa mešajo razne dogodke in jih poskušajo strniti v nekako celoto, ki seveda ni več resnična. Zapisal sem že nekje, da je to spominjanje odvisno v veliki meri od intenzivnosti, kako je borec doživljal NOB in niti ne toliko od »dobrega« ali »slabega« spomina. To se pravi, da je stari partizanski borec brez dvoma dosti verodostojnejša priča za dogodek, ki ga je doživel sam, kot za dogodek, pri katerem ni bil zraven, je bil pa takrat splošno znan. Treba je tudi upoštevati, kakšno funkcijo in na kakšnem položaju je bil partizanski borec, ki nam danes opisuje določen dogodek. Več kot gotovo je, da je o dogodku (takrat) več vedel komandant ali komisar bataljona (poznal je podrobnejši načrt, cilj in namen napada) kot

navaden borec, ki zaradi partizanske konspiracije ni mogel vedeti vsega. Iz že omenjenih izjav dveh še živelih prič se zelo dobro vidi, da se more takratni dežurni bataljona spomniti celo, kako so bile okrog Makoš postavljene straže, česar bi druga priča prav gotovo ne mogla vedeti. 4. Dobro poznavanje dogodkov po ohranjenih dokumentih s strani terenske ekipe je potrebno tudi zaradi tega, da morejo te s spretno postavljenimi vprašanji spraviti pričo na pravo pot. Večkrat se primeri, da na začetno vprašanje ne ve partizanski borec povedati skoro ničesar. Z dobro premišljenim »usmerjanjem« pa se partizan kmalu začne spominjati in pred nami začne rasti zanimiva podoba. Če sedaj izpraševalec dobro pozna vsaj v glavnih potezah dogodek, se ne more dati zavesti na stranpot. Teže pa je seveda takrat, ko sicer vemo za določeni dogodek, ni pa o njem ohranjen noben originalni dokument. Tudi tu nas uči že izkušnja, da je treba v takem primeru zaslišati čim več partizanov, ki o tem dogodku nekaj vedo, in si šele potem ustvariti določeno podobo, ki pa seveda mora — po duhu in vsebini — spadati v takratni okvir določenega partizanskega razdobja.

Iz vsega povedanega — našteli bi lahko še marsikaj — je mogoče razbrati vsaj to, da je pomembnost dela terenskih ekip na dlani, pa tudi to, da je te vrste delo zvezano s precejšnjimi napori in s še večjo odgovornostjo. Ta velika moralna odgovornost izvira iz dejstva, da je sedanje zasliševanje — ki je zvezano tudi s precejšnjimi materialnimi izdatki — pravzaprav enkratno in da se po vsej verjetnosti ne bo moglo dostikrat ponavljati. Moglo bi se vsekakor, a ne v nedogled, kajti človeški spomin z leti le peša in stari partizani že tudi umirajo.

II.

Oglejmo si na kratko še pomembnost pisanja kronik. Beseda sicer ni dobro izbrana, ker je bistveno za kroniko to, da je pisana na podlagi zapisanih dogodkov, recimo na koledarju, za neko krajše razdobje nazaj, recimo za eno leto. Kronika torej ni dnevnik, ki sproti obravnava dnevne dogodke, temveč sintetični pregled recimo celotnega življenja ustanove (šolska kronika), vasi, občine (vaške in občinske kronike) itd. Kakor koli in kar koli naj bi kronike po načelih zgodovinske znanosti že bile, moramo ugotoviti, da so nekatere kronike, ki so že izšle in opisujejo dogodke posameznih vasi ali občin iz NOB, dosti posrečeno delo, ne presegajo pa — ker tega ne morejo — po svoji vrednosti za zgodovinsko znanost »spominov na partizanska leta«, če temeljijo res samo na spominjanju partizanskih borcev. Kljub temu imajo vse te kronike svojo vrednost kot ga ima vsak zapisani spomin partizanskega borca, ki more, kot ustno pričevanje včasih neverjetno dopolniti podobo nekega dogodka, o katerem imamo sicer originalen, a dosti suhoparen opis.

»Višja« oblika kronike, ki se do neke mere pravzaprav že približuje zgodovinoepisju, pa naj bi bila približno naslednja: najprej se zberejo — če hočem opisati kroniko vasi ali občine — vsi originalni dokumenti, ki govore o dogodkih iz let 1941 do 1945 o občini ali vasi. Zbrali bomo torej vse, kar bomo o tej vasi našli zapisanega v partizanskih dokumentih, ne bomo pa seveda zametavali tudi dokumentov, ki so jih o tej vasi ali občini v kakršni koli zvezi napisali okupatorji ali belogardisti. To je sicer težko in zamudno delo in to predvsem zato, ker moramo zbrati res vse dokumente in ker se pri zbiranju, odbiranju in izpisovanju teh dokumentov dolgo časa ne more niti vedeti, kateri so »važnejši« in kateri ne. Ko smo nekako izčrpali vse, kar smo dobili iz virov, jih

začnemo urejati po času, po problemih, po dogodkih itd. Ko bo vse to urejeno, se bo brez dvoma začela kazati nekakšna slika. Seveda bo nepopolna in nejasna, vsekakor pa se bo pokazalo, da je bila usoda, razvoj in življenje te vasi ali občine v vsakem pogledu drugačno kot je bilo pred NOB. To nepopolno in nejasno sliko pa je treba izpopolniti z živimi pričami. Tako se bodo zadelale vse vrste vrzeli in dobro pero zgodovinarja pa tudi nezgodovinarja bo moglo ustvariti dosti verno kroniko občine ali vasi med NOB.

Pri takem delu se ne smemo ustrašiti velikih naporov, kajti nobeno delo, ki naj bi imelo neko vrednost in ceno, ne more nastati brez velikega truda in naporov. To je precej jasno načelo, katero ne more zamegliti niti navidez pomembna okoliščina, da se namreč »mudi« in da mora delo — v našem primeru kronika — čimprej priti na svetlo, to je med ljudi. In če taka, na hitro in površno napisana kronika res pride med ljudi, kakšen uspeh bo imela? Ne rečem, da bi ne imeli od nje neke koristi danes še živeči starejši občani in vaščani, katerim so se dogodki med NOB tako vtisnili v spomin, da jih ne bodo nikdar več pozabili. Kaj pa mladina?

Mudi se danes pravzaprav samo zasliševati in zbirati pričevanja partizanskih borcev, ki po nujnih naravnih zakonih že marsikaj pozabljajo pa tudi umirajo. Tudi to je že danes zvezano z velikimi napori, kajti res je težko ugotoviti, kateri borec, ki je danes kdove kje, bi vedel povedati še to ali ono o naši vasi ali občini, v kateri je bil med NOB velikokrat kot partizan, aktivist itd. Mislim, da so za ugotovitev sedanjega bivališča nekdanjih borcev prav primerna razna partizanska srečanja, predvsem pa praznovanje občinskih praznikov. Dostikrat je seveda udeležba oziroma neudeležba partizanskih borcev na občinskih praznikih zvezana z materialnimi in še drugačnimi težavami, mislim pa, da bi se ob vsestranski dobri volji dale odstraniti tudi te.

Začeli smo s pripravami za izdelavo kronike, to je zgodovino mesta Ljubljane in okolice za časa NOB in to na dokaj dolgo perspektivo. Na teh pripravah, kot pri kasnejšem pisanju kronike, dela dosti močan kolektiv mladih poklicnih zgodovinarjev. Njihova prva naloga je, izčrpati iz naravnost brezbrežnega arhiva in iz vseh mogočih originalnih dokumentov vse, kar kakorkoli prihaja v poštev za pisanje ljubljanske partizanske kronike. Reči je treba, da se že ob tem iskanju oziroma uspehih tega iskanja kaže nekakšna podoba tedanje Ljubljane (naprimer dosti točno omrežje rajonskih in terenskih odborov OF v Ljubljani), katero pa bo treba seveda še dopolniti na vse mogoče in možne načine, od katerih bo zasliševanje takrat aktivnih in borbenih Ljubljančanov nad vse pomembno. In kdo od takratnih Ljubljančanov ni sodeloval v NOB? Ne smejo se med ljubljanske sodelavce med NOB šteti samo aktivisti OF, člani VOS, narodni zaščitniki itd., torej zapriseženi aktivni in borbeni kader KPS in OF, temveč tudi vsi tisti, recimo trafikantinja, ki so dovoljevale v svojih trafikah javke, vse tiste mlekarice, ki so v kanglah za mleko prenašale partizansko pošto, vse tiste matere, ki so v otroških vozičkih vozile partizansko orožje, vse tiste železničarje, ki so s svojo iznajdljivostjo ustvarjali naravnost čudeže, vse tiste žene in dekleta, ki so leta 1943 tolikokrat demonstrirale pred Kazino in banovino, in še in še. Skratka, zaslišati bo treba vso takratno Ljubljano.

Da vse to delo ne bo lahko, mi prav lahko verjame vsak, more pa mi lahko tudi verjeti, kaj vse zmore in premore načrtno in dobro premišljeno znanstveno delo. To je podobno — toda res samo podobno — graditvi velikanske stavbe iz drobnih, včasih skoraj da nevidnih kamenčkov. Sam zase je vsak

tak kamenček brez pomena, ne sme pa manjkati na stavbi, ker bi bila ta brez njega nepopolna. Težko je zato reči že danes, kdaj bo ta in taka kronika borbene Ljubljane gotova. Biti moramo zelo previdni in reči samo to, da gotovo ne tako kmalu, vsekakor pa ne v nedoglednem času, kajti če kdo, zasluži gotovo prav borbena Ljubljana svojo pravo podobo. Še v tistem času, ko je živa tista generacija, ki je nosila štiri leta vso težo in odgovornost ljubljanske NOB.

*

Pomembnost in zato tudi potrebnost obojne v naslovu zapisane dejavnosti je torej jasna in utemeljena. Kar še posebej veseli človeka, je dejstvo, da vstaja generacija mladih zgodovinarjev, ki se — prav dobesedno vzeto — ne ustraši nobenega truda in navora in da neprestano pri tem napornem delu dokazuje veliko iznajdljivost. Druga pomembna resnica je, da najde to delo, ki je zvezano z nemajhnimi stroški, popolno razumevanje pri naših oblastnih organih. Ne mislim s tem nasipavati na žerjavico kadila, pač pa podčrtati popolno razumevanje organov naše ljudske oblasti, da je vsako pozitivno, torej družbi koristno delo, treba pospeševati in podpirati. In mislim, da so trudi in navori za resnično in pravo podobo naše NOB pozitivno in družbi koristno delo.